

„Nemzetünkért összefogván...”

**Emlékkiállítás a Rákóczi-szabadságharc
kezdetének 300. évfordulója alkalmából**

Magyar Nemzeti Múzeum, 2003. május 14.– augusztus 31.

(Meghosszabbítva: 2003. szeptember 21-ig)

Magyarország 2003-ban két fontos évfordulót ünnepel: 200 éve született Deák Ferenc, és 300 évvel ezelőtt szólította hadba az ország függetlenségének kivívására a „nemes és nemtelen” magyarokat II. Rákóczi Ferenc kiáltványa. A Rákóczi-emlékév során változatos rendezvényekre került sor, több tudományos konferencia, szobor- és emléktábla-avatás, történelmi vetélkedő és rajzverseny, kulturális fesztivál és emléktúra, népzenei, illetve kórustalálkozó mellett természetesen számos kiállítás is helyet kapott az események között, nemcsak a magyarországi és a határon túli településeken, hanem például Párizs, illetve Újdelhi városában is.¹ Az évforduló alkalmából a Magyar Nemzeti Bank ötezer forint értékű ezüst érmét bocsátott ki.

Sárospatakon a tervek szerint még ebben az évben állandó Rákóczi-emlékkiállítás nyílik, számos város múzeumában, így a Budapesten, a Magyar Nemzeti Múzeumban is időszaki tárlat ismertette meg az érdeklődőkkel a vezérlő fejedelem életét és a szabadságharc eseményeit. A kiállítás megnyitása egyben a Rákóczi-emlékév kezdetét is jelentette. A bemutatott tárgyak nagy része a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában van, ezek közül többet az állandó történelmi kiállítás termeiben is láthatunk, de néhány az 1935-ben rendezett Rákóczi-tárlat bezárása óta nem került ki a múzeum raktáraiból. A kölcsönzött tárgyakat összesen tíz intézmény bocsátotta a múzeum rendelkezésére.

A gazdag kiállítás méltó helyet kapott a múzeumban: a tárgyakat az épület két legreprezentatívabb helyiségében, a Kupolateremben és a Díszteremben helyezték el. A két terem felújítása a Múzeum fenn-

¹ Forrás: www.net.nkom.hu. Letöltés ideje: 2003. szeptember 16.

állásának 200. évfordulójára befejeződött, de 2002 márciusi átadásuk óta a nagyközönség még nem láthatta azokat. Az egykor az országgyűlés üléseinek helyet adó termet mindaddig csak tudományos konferenciák résztvevői és külföldi delegációk tagjai előtt nyitották meg.

A Kupolaterem falai mellett a fejedelem összesen huszonhárom, különböző eljárásokkal készült ábrázolását mutatták be. A belépő látogató először II. Rákóczi Ferenc Mányoki Ádám festette portréját pillantotta meg. Ez a festmény a fejedelem legismertebb arcképénél néhány évvel korábban készült, és azzal együtt mintául szolgált a 18. század elejétől Magyarországon és külföldön készült Rákóczi-portréknak. A fejedelem későbbi udvari festője csak 1707-ben érkezett Magyarországra, így a Mányoki-kép hivatalos, 1705-ös datálása tévesnek bizonyul. Mivel a külföldi mestereknek nem állt rendelkezésükre modell vagy hiteles előkép, a bemutatott ábrázolások gyakran igen sematikusak: a rézmetszet, amely lovon ábrázolja a fejedelmet, leginkább a Thököly Imréről készült képeket juttathatja eszünkbe, egy másikról pedig megtudjuk, hogy a keletkezése utáni években több kiadványban is szerepelt különböző feliratokkal. A másolatok nemcsak festmények alapján készülhettek: megtekinthettünk egy rézmetszetet és egy olajképet, amelyek előképe egy Kőrömbányán veretett Rákóczi-érme volt. A kiállított darabokat szemlélve hamar meggyőződhetünk arról, hogy a Rákóczi-szabadságharc eseményeit valóban komoly figyelem övezte külföldön is, elismeréssel tekintettek a harcos fejedelemre. Az ábrázolások között ugyanis számos korabeli könyvillusztrációt találunk, amelyek magyar és francia nyelven jelent, II. Rákóczi Ferenc műveit vagy a szabadságharc történetéről szóló munkákat közlő kiadványokat díszítettek. Franciaországból származik például az az illusztráció, amelyen a fejedelem és felesége is látható. A hazai és külföldi történettudomány érdeklődése különösen a 19. században fordult a szabadságharc felé, így érthető, hogy ebben az időszakban keletkezett a legtöbb portrémásolat, illetve a II. Rákóczi Ferencet bemutató, könnyen sokszorosítható rézmetszet.

A látogató útja két híres alkotás, David Richter műve, illetve a legismertebb, Mányoki Ádám festette portré másolata között vezetett a múzeum Dísztermébe. A terem négy oldalán elhelyezett tárgyak négy részletben mutatták be a Rákóczi-család történetét és II. Rákó-

czy Ferenc gyermekkorát, a szabadságharc eseményeit, az emigráció időszakát, valamint a Rákóczi-kultusz kialakulását és fejlődését.

II. Rákóczi Ferenc rokonságban állt a kor legjelentősebb erdélyi és magyarországi családjaival. Édesanyja, Zrínyi Ilona Zrínyi Péter horvát bán lánya, és a hadvezér Zrínyi Miklós unokahúga volt, nagyanyja, Báthory Zsófia pedig az erdélyi fejedelmi család leszármazottja. A kiállítás első négy vitrinje ebbe a gazdag családi örökségbe engedett bepillantást. A terem bejárata mellett egy, a 17. századi Magyarországot ábrázoló térképet láthattunk, illetve az árpási plébániatemplom *Hódolat a Magyarok Nagyasszonyának* című főoltárképét, amelyen az 1660-as években jelentős szerepet betöltő főurakat és egyházi vezetőket ismerhetjük fel, bár az egyes alakok azonosítása komoly vita tárgyát képezi a korszak kutatói között. A családtagok alakját rézmetszetek idézték fel, személyes tárgyaik között többek között Báthory Zsigmond ezüst pecsétnyomója és aranyozott bronz zsebórája kapott helyet. A család és a munkácsi Rákóczi-vár korábbi történetére utalt a vártemplom harangja, illetve Báthory Zsófia építőfiuma.

A kiállítás egészében dominált a különböző fegyverek bemutatása, nem volt ez másképp az ősök korát idéző vitrinek esetében sem. Megtekinthettük Rákóczi László két szablyáját, amelyek közül az egyiket gazdagon, aranyozott ezüsttel díszítették, míg a másik egyszerűsége miatt a „paraszt szablya” elnevezést kapta. Helyet kapott itt II. Rákóczi György díszbuzogánya is. A buzogányt korábban harci eszközként használták, később egyre inkább hatalmi szimbólummá vált, amit az is jelez, hogy a hadseregben csak a századparancsnokokat és feletteseiket illette meg viselésének joga, és az ezzel adott jelzések parancsnak minősültek. Hasonlóan gazdagon, fejedelemhez méltóan díszítették II. Rákóczi György sodronyingét, amely a kiállítás legszebb tárgya volt. A közelmúltban restaurált darab ezüstözött rézkarikákból áll, viselője rangjára az aranyozott bronzból készült nap, hold és csillagok utalnak. A terem sarkában elhelyezett, a munkácsi várat ábrázoló felnagyított rézmetszet előtt mutatták be azt a mintegy hatvan kilogramm súlyú bronzdarabot, amely valaha I. Rákóczi György egyik ágyújának csupán kicsiny töredékét képezte. Mellette egy díszes lószerszám rekonstrukcióját láthattuk, azon ritka

17. századi darabok egyikét, amelyek teljes egészükben megmaradtak.

A korabeli gazdag családok vagyonukat leginkább nemesfémből készült tárgyakba fektették, erről tanúskodnak a Rákóczi-család bemutatott asztali díszedényei is, amelyek német ötvösművészek munkáját dicsérik. Az aranyból készült kupákat általában a család címere és az egyes családtagok, illetve fontos történelmi személyek portréi díszítik. Külön figyelmet érdemelnek azok a darabok, amelyek ábrázolásaiban a bibliai József történetére ismerhetünk.

A 17. század végére, amikor II. Rákóczi Ferenc elérte a felnőttkort, megszűnt Erdély függetlensége, így önálló pénzverése is. A bemutatott pénzérmék tehát már csak a múltra utalhattak. A legkorábbi darabot Rákóczi Zsigmond verette 1607-ben, az utolsó kiállított érme pedig Thököly Imre pénzverdéből került ki 1690-ben. II. Rákóczi Ferenc 1697-ben házasságot kötött Hessen-Reinfelsi Sarolta Amália hercegnővel, aki mind a császári, mind a francia királyi családdal rokonságban állt. A későbbi fejedelem ekkor birodalmi hercegi címet kapott, ami önálló pénz veretésére is feljogosította őt. Mindez azonban csak rövid epizódot jelentett az erdélyi gazdaság történetében.

A következő vitrinek tárgyait szemlélve II. Rákóczi Ferenc gyermek- és ifjúkorának történetével ismerkedhettünk. A szülők portréján kívül, amelyek az állandó kiállításon is szerepelnek, bemutatták azt a két festményt is, amelyeken a későbbi fejedelem négy-, illetve nyolcéves korában szerepel. Itt láthattuk a szűkebben vett család néhány műtárgyát is, így többek között a déd- és nagyszülők tulajdonából származó asztali edényeket és evőeszközöket. A kisfiú a törökellenes harcok utolsó szakaszában élte gyermekkorát, abban a zürzavaros időszakban, amelyben Magyarország rövid időre négy részre szakadt. Hétévesen mostohaapja, Thököly Imre mellett részt vett a Bécs elleni hadjáratban, majd Munkácson végigélte Zrínyi Ilona hősieles küzdelmét a vár védelméért. Ezeket az éveket többek között néhány írásos emlék idézte. Kiállították azt a kötetet, amely az I. Rákóczi Ferenc temetésén mondott beszédeket tartalmazza, illetve a Báthory Zsófia ravatalánál elhangzott beszéd egy példányát. Megtekinthettük a gyermek első ábécéskönyvét, amelynek lapjain a betű-

ket próbáló irkafirkák mellett a későbbi fejedelem első aláírása is szerepel. A látogatók érdeklődésére tarthatott számot az a vers, amellyel Ferenc és nővére, Julianna édesanyját köszöntötte névnapján 1686-ban, a várostrom idején. A nevelő segítségével megírt költeményben Zrínyi Ilona úgy szerepel, mint aki „*Két pelikánfiát szárnyaival fedezte./ Szempillantás nem volt, szemével nézte*”. Nem véletlenül kapott tehát helyet a tárlóban a hős asszony pelikános függője. II. Rákóczi Ferenc gyermekkorának legjelentősebb személyeire utaltak a vitrinben elhelyezett rézmetszetek: a harcoló Zrínyi Ilona és Caraffa tábornok képmásai.

A munkácsi vár feladása után a két Rákóczi-gyermek Bécsbe került. Ferenc igen jó nevelést kapott, tanulmányait Kollonich Lipót esztergomi érsek felügyelte. A neuhausi jezsuita kollégiumból a prágai egyetemre került, ahol logikát, metafizikát és matematikát hallgatott, majd tanulmányait itáliai körúttal zárta le. Nagykorúsítása után három évvel házasodott meg, és feleségével magyarországi birtokaira költözött. Ezekre az évekre utalt a nevelő portréja, illetve az a Neuhausban kiadott könyv, amelyet szerzője, a kollégium igazgatója magas rangú tanítványának, II. Rákóczi Ferencnek ajánlott.

Amikor a hegyaljai felkelés vezetői megkérték II. Rákóczi Ferencet, hogy álljon a felkelők élére, ő elutasította a kérést, de 1700-ban felvette a kapcsolatot XIV. Lajos francia uralkodóval, és támogatását kérte a Magyarországon szervezendő felkeléshez. A levél a császári udvarba került, ezért Rákóczit letartóztatták és a bécsújhelyi börtönbe zárták. Szökését Lehmann kapitány és öccse szervezte meg, akik e tettükért halállal bűnhődtek. A kiállított rézmetszetek Tokajt (a hegyaljai felkelés központját) és Bécsújhelyt, illetve a későbbi fejedelem szökését ábrázolták. A nemzetközi érdeklődést is jelzi, hogy egy Nyugat-Európában készült rézmetszeten II. Rákóczi Ferenc szabadulása helyet kapott az 1701. év tíz legfontosabb eseménye között.

A vitrin mellett két portrét láthattunk a fejedelem felnőttkort megért gyermekeiről. Nagyobbik fia, József, apja halála után felkereste a rodostói bujdosókat, segítségért fordult a török szultánhoz, de a Törökországban töltött másfél év alatt nem ért el eredményt. Mikes Kelemen, akinek magyarországi nénjéhez írt fiktív levelei az emigráció fontos forrásának számítanak, így jellemezte őt: „*Isten ebben a*

*fejedelemben sok szép táalentumot adott, eszet szépet adott. És ha ezt úgy oktatták, nevelték volna, amint kívántatik, dicséretre méltó dolog lett volna. De a természetét kellett volna megzabolázní [...] még ifjú korában, de mindenben szabaddá hagyták, és a természet rendetlené, változóvá és álhatatlanná lett, azért is oly haragos és változó”.*²

II. Rákóczi Ferenc kisebbik fia 1701-ben, apja raboskodása idején született, őt csak huszonhat év múlva, Rodostóban ismerte meg a fejedelem. Mikes Rákóczi Györgyről sem volt jó véleménnyel: „...szép ifjú, eszes és értelmes, de természet szerént, mert a tudomány azokat fel nem ékesítette, se a jó neveltetés fel nem cifrázta [...] se szójában, se magaviseelésiben kellemetesség nem lehet, és a szépség nem lesz annyira becses” – írta róla.³

A kiállítás első fejezetét egy, a terem sarkában elhelyezett kisebb szobabelső zárta, ahol a családi birtokok egyik fontos központjából, a sárospataki várból származó tárgyakat láthattunk. A fejedelem gazdagon díszített diófa karosszéke fölött egy 17. századi, ezüsttel és aranyozott rézzel ékesített faliórát mutattak be. Az enteriőrt egy díszes mennyezetes ágy uralta, amelyet valószínűleg Báthory Zsófia készíttetett 1671 után. Az ágy mennyezetén látható jezsuita motívum erre az időszakra utalhat, ugyanis ekkor az asszony fia, I. Rákóczi Ferenc szabadulásának ára a váltságdíj mellett az volt, hogy családja katolikus hitre tér. A látogatók többségének feltűnt, hogy a bútordarab jóval rövidebb a ma megszokottaknál. Ennek magyarázata igen egyszerű: tulajdonosai a kor szokása szerint sok párnával, szinte ülő helyzetben aludtak.

A kiállítás következő egysége a szabadságharc eseményeivel foglalkozott, itt megismerkedhettünk a szembenálló seregek fegyverzetével, vezetőivel, legfontosabb csatáival, majd az országgyűlések történetébe és a kurucok diplomáciai kapcsolataiba tekinthettünk be, hogy végül eljussunk a szabadságharc lezárásáig, a szatmári békekötésig.

A törökellenes harcok befejeztével Magyarországot a császári udvar alá rendelték. A következő évek során az ország lakosságát soro-

² MIKES Kelemen: *Törökországi levelek*. Budapest, 2000. 125. levél (Rodostó, 1737. július 20.) 124.

³ MIKES Kelemen: *Törökországi levelek*. 82. levél (Rodostó, 1727. jún. 17.) 79.

zatos sérelmek érték. A spanyol örökösödési háború (1701–1714) elején elrendelt kényszersorozás hatására a tiszaháti elégedetlenek felkeresték II. Rákóczi Ferencet és arra kérték, álljon felkelésük élére. 1703 tavaszán a későbbi fejedelem kiadta a brezáni kiáltványt, amelyben fegyverbe szólította az ország minden „*nemes és nemtelen*” lakosát. A kuruc csapatok hamarosan sikereket könyvelhettek el, 1707-re mind Erdély, mind a Dunántúl az ellenőrzésük alatt állt.

A tárlat ezen egységében először a két hadsereg felállításáról és felfegyverzéséről szerezhettünk ismereteket. Az első vitrin a kurucok jellegzetes harci eszközeit mutatta be. A felkelők oldalán mindig komoly problémát jelentett a fegyverek és az utánpótlás biztosítása, az ellenfelénél kevésbé felfegyverzett kuruc had leginkább a váratlan rajtaütésektől remélhetett győzelmet. A tárlóban több lőfegyvert láttunk, amelyeket a laikus látogató csak csövük hosszúsága és elsütőszerkezetük formája alapján tudott megkülönböztetni egymástól.⁴ Helyet kapott itt egy szablyán és egy palloson kívül egy jellegzetes fegyver, a csákányfokos is, illetve a korábban már említett buzogány, amely fegyverként, méltóságjelvényként és olykor fegyelmezőeszközként is szolgált. Ezek mellett állították ki a brezáni kiáltvány egy példányát, illetve két, II. Rákóczi Ferencről származó katonai tervrajzot.

A kuruc sereg ellátási gondjaira következtethettünk a kiállított fedelmi ezredzászlót szemlélve is. A csapatzászlók általában selyemből vagy más értékes anyagból készültek, a bemutatott darab alapanyaga ezekkel ellentétben láthatóan igen rossz minőségű textil volt. A piros–fehér sávós zászló két oldalára a vezető nevét és címeit, egyik jelmondatát („*Iustam causam Deus non derelinquet*” – Az igaz ügyet Isten nem hagyja el) és a „*Deus nobiscum staet*” (Isten legyen velünk) szöveget hímezték.

A kiállítás egy tárlója a labanc hadsereggel ismertette meg a látogatókat, természetesen módon ebben a vitrinben is a különféle fegyverek kaptak hangsúlyt. Ezeket szemlélve meggyőződhattünk arról, hogy a császári hadak a fegyelem és a kiképzettség mellett tüzésé-

⁴ A korabeli fegyverekről részletes leírást találunk a kiállítás vezetőjében: „*Nemzetünkért összefogván...*” *Emlékkiállítás a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulójára*. Szerk. PINTÉR János. Magyar Nemzeti Múzeum, 2003. 13–16.

gük tekintetében is jóval felülmúlták a felkelőket. A vitrin érdekes tárgya volt az a mellvért, amelynek közepén valószínűleg golyó ütötte lyukat fedezhettünk fel. Ebből azonban nem kell feltétlenül viselője halálára következtetnünk, hiszen az elkészült vérték erősségét általában néhány lövés leadásával próbálták ki.

A vértet viselője két bőrszíjjal erősítette magára, fejét pedig általában az ún. rákfarkas sisakkal védte, amelynek lelógó része a katona nyakát óvta a hátulról érkező vágásoktól. A következő vitrinben megtekinthettük, hogyan viselték ezeket a védelmet szolgáló darabokat. Itt I. József aranyozott mintával díszített vértjét és sisakját állították ki egy stilizált bábun. Ezek a tárgyak ma a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában vannak, az első világháború utáni években, kalandos úton kerültek Magyarországra. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után meg kellett osztani a bécsi kincstár anyagát is. A békeszerződés értelmében csak azok a tárgyak kerülhettek a magyar fél tulajdonába, amelyek a trianoni határokon belüli területről származtak, illetve amelyeket magyar vonatkozásúaknak ítélték. Valószínűleg tévedésből került tehát az átadott tárgyak listájára a császár hadi felszerelése.

A császári hadsereget bemutató vitrin mellett helyezték el azt az ékes *cabinetszekrényt*, melyet II. Rákóczi Ferenc XIV. Lajos francia királytól kapott ajándékba. A szekrény értékes ébenfából készült, gazdag díszítése ezüstbetétes teknőcberakásokból és aranyozott rézveretekből áll. A pompás műtárgy ajándékozása a francia uralkodó érdeklődését és elismerését bizonyította, így érthető, hogy az a kiállításon a kurucok diplomáciai kapcsolatait felidéző tárló mellett kapott helyet. A szabadságharc idején Magyarországra került, különböző európai országokból származó érmék jelzik, hogy a kor számos királyi udvarába eljutott a felkelés híre, és eseményeit holland, angol, bajor földön is figyelemmel kísérték. A kurucok lehetséges szövetségesei azonban ennél jóval kevesebben voltak, II. Rákóczi Ferenc csupán XIV. Lajostól és I. Péter orosz cártól remélhetett segítséget. Ennek megfelelően az ő alakjukat fedezhettük fel a kiállított rézmetseteken is. Velük szoros kapcsolatban állt a fejedelem, a bemutatott két – a francia királytól, illetve a cártól érkezett – levél és egy

moszkvai követjelentés a diplomáciai iratoknak csupán elenyésző töredékét képezi.⁵

Külön vitrinben tárták a látogatók elé azokat a tárgyakat, amelyek a kuruc országgyűléseket és az ezekhez kapcsolódó intézkedéseket idézték. A két legjelentősebb gyűlés dokumentumait is kiállították, az érdeklődők az 1707-es ónodi cikkelyek nyomtatott és az 1708-as sárospataki rendelkezések latin nyelvű kéziratos példányát próbálhatták megfejteni. II. Rákóczi Ferencet 1705-ben Szécsényben vezérlő fejedelemmé választották, és a kül-, a pénz-, valamint a hadügy területén teljhatalommal ruházták fel. Az ugyanebben az évben megszervezett Gazdasági Tanács feladata elsősorban a hadsereg utánpótlásának biztosítása volt. Rendelkezéseik szerint leginkább Sziléziából vásároltak fegyvereket, innen származtak a kiállított hadi eszközök, például a jellegzetes háromélű hegyestőr is. A szabadságharc vezetőinek súlyos gazdasági nehézségekkel kellett szembenézniük, hiszen az ellenőrzésük alatt álló országrész évtizedek óta háborúk színtere volt. A legnagyobb problémát a – francia segély ellenére fellépő – pénzhiány jelentette, ennek orvoslására a fejedelem a pénzrontás eszközéhez fordult. Az általa veretett rézpénzek néhány darabját a kiállításon is megtekinthették. Itt kapott helyet annak a festménynek a másolata is, amelynek reprodukciója korábban az ötvenforintos papírpénzt díszítette.

Az egyes vitrinek felett a szabadságharc jelentős alakjainak portréit helyezték el, a tulajdonukból származó tárgyakat külön tárlóban mutatták be. A vésett virágos ezüstlemezekkel díszített csákányfokos egykor Bezerédi Imre dandártábornoké volt, akit 1708-ban árulás vádjával kivégeztek. Hasonló technikával készült az a díszbuzogány is, amelyet a 18. század elején Vay Ádám, II. Rákóczi Ferenc udvari főkapitánya hordott. A vitrinben bemutatták a fejedelem, illetve Forgách Simon tábornok kis- és nagy pecsétnyomóit, amelyek közül a kisebbek a hivatalos iratok hitelesítésére szolgáltak, míg a nagyobbakat kizárólag a magánlevelekben használták.

⁵ A Rákóczi-szabadságharc külpolitikai vonatkozásait részletesen ismerteti ifj. BARTA János: Nyugat-Európa és Rákóczi. In: *História*. 2003/3. 7–12. és NIEDERHAUSER Emil: Rákóczi és Kelet-Európa. In: *História*. 2003/3. 13–15.

A Díszterem harmadik sarkában két csatajelenetet ábrázoló festmény között három muskétát, néhány bronz tábori ágyút és a hozzájuk tartozó vas lövedékeket helyeztek el. Az ágyúgolyók érdekessége, hogy a levegőben szétnyíltak, és a belsejükből kicsapódó láncok vittek végbe komoly pusztítást az ellenség soraiban.

A Rákóczi-szabadságharc nyolcévnyi küzdelem után, az 1711-ben megkötött szatmári békével zárult. A tárgyalások évekkal korábban, már 1704-ben megkezdődtek, de a kuruc vezetők hajthatatlanok voltak. Amikor II. Rákóczi Ferenc 1711-ben Lengyelországba utazott, hogy újabb segítséget kérjen az orosz cártól, a távollétében a teljhatalommal felruházott Károlyi Sándor elfogadta a Pálffy János közvetítette kedvező békefeltételeket. A szerződés egy, Károlyi és Pálffy által aláírt példányát, és annak négyoldalas összefoglalóját, a szabadságharc lezárását bemutató vitrinben állították ki. Itt kapott helyet az a rézmetszet is, amely a majtényi zászlóletételt ábrázolja, és bizonyítja, hogy a kuruc katonákat – a közhiedelemmel ellentétben – csupán zászlóik átadására kötelezték, fegyvereiktől nem kellett megválniuk. A békekötés időszakának főszereplőit ábrázoló metszetek mellett megtekinthettük azokat a díszbárdokat és szablyákat, amelyekkel egykor III. Károly spanyolországi hajdútestőrségének tagjait látták el.

A szatmári békeszerződés amnesztiában részesített minden felkelőt, közöttük a szabadságharc vezetőit is, ha hűséget esküsznek III. Károlynak. II. Rákóczi Ferenc azonban nem élt ezzel a lehetőséggel, a békekötés után a gdanski bujdosókhoz költözött, majd 1712-ben Franciaországba utazott, ahol hamar beilleszkedett a Napkirály udvarának életébe. XIV. Lajos halála után a fejedelem visszavonultan élt, és a grosbois-i kamalduli kolostorban hozzákezdett emlékiratai elkészítéséhez. Hazáját többé nem láthatta, hiszen III. Károly 1715. évi rendelkezése szerint *„mindazokat, kik [...] jelenleg is távol vannak [...] mint törvényes királyuknak s a hazának nyilvános ellenségeit, és mint árulókat s az igaz szabadság felforgatóit [...] törvényesen száműzötteknek s az érdemelt büntetés rájuk szabása végett mindennütt üldözendőknek s elfogatandóknak, összes ingó és ingatlan javaikat pedig [...] elkobzandónak nyilvánítják”*⁶

⁶ 1715:XLIX. tc. 2. §.

A fejedelem 1716-ban az osztrák–török háború hírére Törökországba utazott, hogy segítséget kérjen a magyar szabadságharc felélesztéséhez, de mivel a küzdelem török vereséggel zárult, nem járt sikerrel. A szultán Jeniköj (Yeniköy, TR), majd Rodostó (Tekirdağ, TR) területén jelölt ki a fejedelem és társai számára tartózkodási helyet, amelyet csak engedéllyel hagyhattak el. A kiállítás következő egysége ezt az időszakot idézte. Az említett helyszínek ábrázolásai mellett megtalálható volt itt Szathmáry-Király Ádám naplója és a fontos forrás, Mikes Kelemen leveleinek kézírata, amelynek kinyitott oldalán a II. Rákóczi Ferenc haláláról tudósító írást olvashattuk. A fejedelem mindennapjaira néhány személyes tárgy utalt, többek között díszes üvegpocharát és keresztjét tekinthettük meg. Mikes így írt társai időbeosztásáról: „*Ami pedig a mulatságot és az időtöltést illeti, a' sokféle és ki-ki a maga hajlandóságát követi. A fejedelem minden héten lóra ül kétszer, és estig oda vadászunk [...] Mikor pedig vadászni nem megyen a fejedelem, akkor csak a sok írásban tölti az időt*”.⁷ Erre utaltak azok a – főként francia nyelvű – kiadványok, amelyek II. Rákóczi Ferenc munkáit tartalmazták. Ugyancsak az emigráció éveit idézte egy faragott és festett karosszék, amely a fejedelem keze munkáját dicséri, aki szívesen dolgozott az esztergával: „...*ebédig az olvasásban tölti az időt, ebéd után pedig, aki látná, azt mondhatná, hogy valamely mesterember, vagy fúr, vagy farag, vagy az esztergában dolgozik, és az ő gyönyörű szakála sokszor tele forráccsal, hogy maga is neveti magát*”⁸ – írta róla Mikes Kelemen. A fejedelem társai közül Bercsényi Lászlót emelhetjük ki, őt a kiállításon egy rézmetszeten láthattuk. A fiatal gróf francia szolgálatba lépett, nevéhez fűződik a francia huszárság megszervezése. A nevét viselő alakulat máig létezik, érdekessége, hogy tagjai magyar nyelven éneklük indulójukat. A fejedelem nagyobbik fia, József 1737 tavaszán érkezett Rodostóba, személyét egy olajfestmény idézte, amely a szultán előtt állva ábrázolja őt.

A Mikes-levél mellett a fejedelem halotti palástja utalt II. Rákóczi Ferenc halálának napjára, 1735. április 8-ra. Szívét végakarata sze-

⁷ MIKES Kelemen: *Törökországi levelek*. 37. levél (Rodostó, 1720. május 28.) 43.

⁸ MIKES Kelemen: *Törökországi levelek*. 88. levél (Rodostó, 1728. március 24.) 83.

rint a grosbois-i kolostorba szállították, míg teste 1906-ig édesanyja mellett, Konstantinápolyban pihent.

1906 októberében 230 év után újra fejedelmi temetésre került sor Magyarországon. Thaly Kálmán több évtizedig munkálkodott azon, hogy a fejedelmet és társait száműző törvény eltörlése után II. Rákóczi Ferenc teste magyar földben nyugodhassék. Az erőfeszítés nem volt hiábavaló: 1906. október 24-én „*a nemzetnek ismételten kifejezett közóhajára*”⁹ szentesítést nyert a törvény, amely szerint „*II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társainak tetemei hazaszállítatván, országos küldöttségek által ünnepélyesen a kassai székesegyházban [...] tétessenek örök nyugalomra*”.¹⁰ A látványos ünnepséget a kiállításon a korabeli fényképekből készített összeállítás, illetve az eseményen készült filmfelvétel idézte fel.

Külön tárlóban tekinthettük meg a féltve őrzött Rákóczi-ereklyéket. Az újratemetés napján, aki csak tehetett, eltett emlékebe a díszes koszorúkról egy-egy levelet vagy szalagot, amelyet otthon a legtöbb háztartásban megtalálható Rákóczi-kép, esetleg a szentkép mögé tűzött. A következő években a legkülönbélebb tárgyakon tűnt fel a fejedelem: láthattunk tajtékipákat, tányért és üveg poharat, báli kokárdát, amelyeket az ő alakja díszített, mellettük pedig két ereklyetartót, melyben II. Rákóczi Ferenc halotti palástjának egy darabját, illetve Zrínyi Ilona koponyaszilánkját helyezték el. Itt kapott helyet az az 1920 és 2002 között kibocsátott hat papírpénz, amelyen a fejedelem portréja szerepelt.

II. Rákóczi Ferencet hivatalosan tehát 1906 óta tekintik Magyarország hőségnek, ehhez azonban szükség volt arra, hogy a néphagyományban soha ne halványuljon el az alakja. 1848-ig a Rákóczi-szabadságharc nyolc esztendeje számított az ország utolsó dicsőséges, szuverén korszakának, ez a 19. század közepén háttérbe szorult, hogy később a két mozgalom együtt jelentsen példát és utolsó fogódzót az ország nehéz éveiben. Ezt legjobban talán Grimm Rezső *Rákóczi Rodostóban* című, 1862–1863-ban készült litográfiája bizonyítja, amelyen a fejedelem alakja leginkább Kossuth Lajos ábrázolásaival mutat rokonságot.

⁹ 1906:XX. tc.

¹⁰ 1906:XX. tc. 1. §.

A Rákóczi-ereklyék gyűjtése sem tekinthető új keletűnek, elég csupán a számos településen büszkén mutogatott Rákóczi-fákra gondolnunk, illetve azokra a helyekre, ahol a hagyomány szerint a fejedelem megfordult vagy azokra a tárgyra, amelyek adományozását az ő személyéhez kapcsolják. A néprajzkutatók számos érdekes hagyományt tártak fel II. Rákóczi Ferenc személyével kapcsolatban.¹¹ Mint általában a magyar nép hőseit, a vezérlő fejedelmet is visszavárták még 1954-ben is. Alakját a néphagyomány emberfeletti tulajdonságokkal ruházta fel. Eszerint Rákóczi kivételesen nagy testi erővel bírt, ereje pedig hosszú hajában rejtett. Szent László alakját idézi az az elképzelés, amely szerint a fejedelmet nem fogja a puska-golyó, kilencféle mag összekeverésével készíthető csak olyan lövedék, amely megölheti őt. Az első hasonló hagyomány II. Rákóczi Ferenc halálakor keletkezett, már Mikes Kelemen is kivételes emberként írja le fejedelmét: „Az agyveleje egészséges volt, de annyi volt, mint két embernek szokott lenni, esze is volt annyi, mint 12-nek”.¹²

A látogatók a vendégkönyv tanúsága szerint igen eltérően vélekedtek a kiállításról. A legtöbb kritika a tájékoztató feliratokkal kapcsolatban hangzott el. Számos látogató hiányolta az idegennyelvű szövegeket, mások a magyar nyelvű tájékoztatást sem tartották kielégítőnek. Véleményem szerint a kiállítás leginkább a korszakról legalább alapvető ismeretekkel rendelkezőknek nyújtott új információkat, a tájékoztató szövegek pedig valójában emlékeztetők voltak. Erre következtethetünk azokból a bejegyzésekből is, amelyeknek szerzői a kevéssé ismert tárgyak bemutatásáért mondtak köszönetet a kiállítás rendezőinek, azokért, amelyek megismerése kiegészítette addigi tudásukat. A Rákóczi-szabadságharc időszakát kevéssé ismerők számára azonban problémát jelentett, hogy nem mutatták be a fejedelem őseinek családfáját és a szabadságharc összes hadművel-

¹¹ A Rákóczi-kultusz legújabb, részletes feldolgozása: MAGYAR Zoltán: *Rákóczi a néphagyományban*. Budapest, 2000. Fontos kutatásokat ismertet: WINTER Péter: *A Rákócziak a néphagyományban*. In: TAMÁS Edit (szerk.): *Rákóczi-évfordulók, 1993. Történelmi tanulmányok*. Sárospatak, 1994.

¹² MIKES Kelemen: *Törökországi levelek*. 113. levél (Rodostó, 1735. április 16.) 112.

ét csupán két, jelzésekkel zsúfolt térkép illusztrálta, amelyek megjelentésével a legtöbb látogató meg sem próbálkozott.

Többen fogalmaztak meg kritikát a kiállítás elhelyezésével kapcsolatban. Egyesek éppen befogadható mennyiségűnek ítélték a bemutatott tárgyakat, mások kifogásolták, hogy a magyar történelem egyik legjelentősebb eseményét idéző tárlat mindössze két teremben kapott helyet. Bár ennél méltóbb helyre nem kerülhetett volna a Rákóczi-émlékkiállítás, talán szerencsésebb lett volna több kisebb helyiségben bemutatni a tárgyakat. Így például a korszak jelentős személyiségeit ábrázoló festményeket sem kellett volna a vitrinek fölé, igen rosszul megvilágított helyre akasztani, ahol a közönség egy része észre sem vette azokat.

A látogatók természetesen számos dicsérő megjegyzést is tettek a kiállításra. Néhányuk megfogalmazása szerint egyik legnagyobb érdeme, hogy a források minden típusa – képi, tárgyi, írásos emlékek – helyet kaptak a tárlaton, bár egyesek hiányolták a korszakot idéző zenei anyag, a tárogató-muzsika és a kuruc dalok bemutatását. Sokakat így is megérintett a kuruc kor hangulata, egyeseket csak az szomorított el, hogy nincs lehetőség a valóságban is átélni a megidézett időszakot...

A kiállítást tavasz végén nyitották meg és az eredeti tervek szerint az iskolaév kezdetekor zárták volna be. A tárlat végül a tervezettnél három héttel tovább, 2003. szeptember 21-ig volt megtekinthető. Több érdeklődő, közöttük számos történelemtanár javasolta a tárlat meghosszabbítását, hogy minél több iskolai osztály is megtekinthesse azt. Volt, aki azzal érvelt, hogy „*még alig kezdődött el a Rákóczi-émlékév*”. A rendezvénysorozat valóban nem ért még véget, annak keretében számos eseményre kerül sor a múzeumban is, így például az idei *Sétálókoncertek a Magyar Nemzeti Múzeumban*-sorozat öt előadása állít emléket a kuruc kornak.